

Yıldırım Sesli Manasçı'da Anlatı Kahramanının “Mitik Sese” Dönüşümü

Mitat DURMUŞ*

“Biz bu destana babalarımızın, bütün ecdadımızın seslerini verdik.”¹

Aytmatov, *Yıldırım Sesli Manasçı* öyküsünde de Manas destanının bellek yitimine uğrayan kuşakları nasıl ortak bir ses etrafında birleştirdiğini anlatır. Öykü, bir yolculuk anlatısı ile başlar ve genişleyerek devam eder. Öykü boyunca okur üç temel yolculukla karşılaşır. Birinci yolculuk Senirbay ailesinin gelini olan Almaş'ın on yedi yaşındaki kız kardeşi Ülken'in cenaze törenine gitmek için yapılan yolculuktur. Öykü de bu yolculukla başlar. İkinci yolculuk Senirbay ailesinin büyük oğlu Koyçuman'ın Oryat-Çungurlarla savaşmak için gittiği savaş yolculuğudur. Bu yolculuk, insanî değerlerin boğazlanmalara sahne olduğu, kuşların bile yaşanamaz bir uzamdan göçünü zorunlu hâle getiren yolculuktur. Üçüncü yolculuk ise metnin çekirdek ifadesi konumunda olan ve yazarın bütün anlatısını bünyesinde toplayan, izleksel değerleri açan Senirbay'ın küçük oğlu Eleman'ın tükenen bir aileden bir “sese” dönüşmesini ve yıldırım sesli bir Manasçı olmasını anlatan yaşam yolculuğudur.

Yıldırım Sesli Manasçı öyküsünün derin anlam açılımlarını ve mitik kullanımları verebilmek için olay örgüsünün akışına yer yer bağlı kalacağız. Yukarda da belirttiğimiz gibi öykü bir yolculukla başlar. Bu yolculuk öykünün akışına katkıda bulunan fon konumundadır. Bütün olay Küçük Bozoy aşiretinin ailesi olan Senirbay'ın yakın çevresinde gelişir. Ancak olayların akışı bu ailenin en küçük bireyi olan Senirbay'ın oğlu Eleman üzerine kurulur. Bir bakıma Senirbay çevresinde gelişen olaylar, Eleman'ı, öykünün de adı olan yıldırım sesli Manasçı'ya ulaştırmak için kurgusallaştırılmıştır. Senirbay'ın gelini Almaş'ın bir başka avulda (köyde) yaşayan on yedi yaşındaki kız kardeşi Ülken'in cenazesine gitmek için hazırlık yapan Senirbay ailesini, ava çıkıyor sanan köpeklerin (yazar buna “*kovalayıcı köpekler*” diyor) koşuşturmaları ile girilir öyküye. Karşıt değer olarak öyküde yer alan

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., mithat.durmus@gmail.com

¹ Cengiz Aytmatov, **Bütün Eserleri 2- Hikâyeler** (Yıldırım Sesli Manasçı, Yüzyüze, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek), (Çev.: Refik Özdek), Ötüken Yay. İst.1990, s. 17 (Not: Adı geçen eserden yapılan alıntılar bundan sonraki bölümlerde YSM kısaltması ile verilecektir.)

köpekler, arzularına koşan ve onları kovalayan bir anlatımla sunulur. Yaşadığı toplumla, doğal olarak, duygusal bağ kuramayan, her türlü hareketliliği kendi istekleri doğrultusunda algılayan tekil boyutlu varlıklardır köpekler; “*Kalabalığı, kargaşayı, gürültüyü çok severler. Her halde bunun için ‘kovalayıcı köpekler’ demişler onlara...*” (YSM, s. 7) denilerek tanıtılır ve devamında Eleman’ın köpeği Uçar tanıtılırken de; “*O gün, Isık-Göl Kırgızları arasında eli silah tutan herkesin, en iyi atların, uzakta, dağların ardında olduklarını nereden bilecekti Uçar? (...) Budala koca köpek! Bütün bir milletin kaderi, geleceği söz konusu iken ava çıkmayı kim düşünür?*” (YSM , s.8) denilerek verilir. Henüz öykünün başlangıcında böylesi bir giriş, öykünün her bir cümlesini çözümlmeyi zorunlu hâle getirir niteliktedir. Katmanlı bir yapı olan öykünün en basit ve ilk katı da burasıdır. Toplumla, doğal olarak, bir ilişki kuramayan varlık, öykünün ilerleyen bölümlerinde yeniden anlatıma girmez. Onun öyküdeki rolünü yazar şu cümlelerle bitirir. “*İnsanların uğradığı felaketler, savaşlar, ayrılıklar, yas ya da üzüntüler köpeğin umurunda değildi doğrusu. Onu yalnız av ilgilendiriyordu.*” (YSM, s.8)

Küçük Bozoy aşiretinin övüncü olan Senirbay, gelininin kız kardeşi Ülken’in ölümünden üç gün önce kalp rahatsızlığı geçirmiş ve yatağa düşmüştür. Ancak, “*örf ve âdetlere göre, hasta da olsa*” (YSM, s.9) cenaze törenine katılmak durumundadır. Hazırlıklarını tamamlayan kafiye katılmak için atına yönelen Senirbay, üzengiye ayağını koyamadan düşüverir. Yardımına eşi Kertolgo-Zayıp gelir, çocukları Turman ve Eleman’la birlikte onu eve alırlar ve bu törene rahatsızlığından dolayı gidemediği için kendisini kimsenin suçlayamayacağını söyleyerek, gitmemesi konusunda ikna ederler. Senirbay, beş gün önce savaşa giden ve kendisinden de arkadaşlarından da haber alınamayan büyük oğlu Koyçuman’ın eşini bu yas gününde yalnız bırakmak istemez. O, bireysel ve toplumsal olaylara karşı duyarlı, arzularına göre değil, toplumsal duyarlılıklara göre yaşayan, törel yaşamın gereklerine inanan, çoğul boyutlu bir insandır. Yaşadığı toplumda ölümlere saygıyı kutsal bir görev kabul ettiği için cenaze törenine gitmek ister. Ve bunu insan olmanın bir zorunluluğu olarak ifade eder: “*Herkes bilsin ki, savaş kapımızı çalmış olsa bile, biz insan olarak var olduğça, ölümlerimizi gömmekten ve onlara ağlamaktan asla geri kalmayız.*” (YSM, s.10)

Öykünün merkezine yerleşen ve mitik göndermelerle öykünün adını (*Yıldırım Sesli Manasçı*) ortaya çıkaran anlatı, Senirbay’ın yerine ailesini toplayıp Almaş’ın köyüne gidecek olan Kertolgo-Zayıp’ın bu yolculuğa çıkmadan önce Isık Göl’e gitmesiyle yoğunluk kazanır. Metni çok katmanlı alana da bu bölüm açar. Isık Göl, metni olduğu gibi yazarın izleksel kaygılarını ve okurun bütün dikkatini kendi üstünde toplayan bir uzamdır. Gaston

Bachelard'ın *Su ve Düşler* kitabında su için ifade ettiği; “*onda maddeleştiririz hayallerimizi; düşümüz onunla doğru tözüne kavuşur; temel rengimizi ona sorarız.*”² yargısının okura bahsi edilen suyun bu Isık Göl olduğu izlenimini uyandıracak bir yoğunlukla verildiği dikkati çeker. Yazar bu göle geliş ve burada kalış anlatısını sadece Eleman'ın Manas olma yolundaki serüvende durak olarak kullanmaz. Pek çok kez, öykünün üzerinde yoğunlaştığı Eleman, bu göle zihinsel bir açılımla da olsa getirilir. Çünkü burası öykü kahramanını derinden damgalayan değerler toplamının uzamıdır. Öykü kahramanları sıkıntılı anlarda (“*üzüntüsünü açmak, boşalmak ihtiyacını kim duymaz.*” YSM, s. 14) bir sığınak olarak bu uzama gelirler. Olay örgüsünün bu noktasında hem okur hem de öykünün izleksel değerleri suya kavuşmuş gibidir. Metnin ilerleyen bölümlerinde gelişen olumsuz yaşanmışlıklara rağmen okur bu suya kavuşturulmuş olmanın kıvancını yaşar. Bu kıvanç, öykü kahramanında ‘*Yıldırım Sesli Manasçı*’ olarak karşımıza çıkar. Uzamın böylesine genişleyen bir alana açılması Aytmatov'un pek çok eserinde görülen ortak bir eğilimdir.

Cengiz Aytmatov anlatılarında özel bir dikkatle işlenen uzam-insan-bellek üçlüsünün toplanma yerlerinden birisi *Gün Uzar Yüzyıl Olur*'da Aral Gölü, *Toprak Ana*'da Tolgonay'ın tarlası, *Yıldırım Sesli Manasçı*'da ise Isık Göl olarak karşımıza çıkar. Tolgonay ile tarlası arasında, ortak geçmişlerinden beslenen derin bir dostluk bağı vardır. Tolgonay bir bakıma belleğini tarlada etkin kılar. Çünkü yaşanmışlık ve anılar toplamı sürülen bu tarlanın toprağına ekilmiş gibidir. Gaston Bachelard'ın, sevilen uzamların, içtenliğe açılan bir pencereye dönüşme potansiyelinden bahsettiği³ yer konumundadır bu uzamlar. Aral Gölü, Yedigey için, nasıl bir içtenliğe açılan pencere ise, Isık Göl de Kertolgo-Zayıp ve Eleman için aynı fonksiyonel işlevi görür. Isık Göl, fiziksel boyutları olan coğrafi bir yer adı olmaktan öte, geçmişte yaşananların birikimini içeren tasarımsal nitelikli bir bellek çağırıcısı olarak Eleman'a sığınma kapılarını açar. Eleman acılarını burada dinginleştirir. Çünkü *su, insan düşüncesinin en büyük değer kazandırma etkenlerinden biridir ve arılaşmanın bütün imgelemine içinde toplar.*⁴ *Su, imgemizi doğallaştırmaya, içten seyrimizin onuruna biraz masumluk ve doğallık katmaya yarar.*⁵ Kartolgo-Zayıp, savaşa gitmiş ve kendisinden haber alınmamış büyük oğlu Koyçuman'ı merak ederken, bir yandan gelininin yasını paylaşır ve eşi Senirbay'ın rahatsızlığından duyduğu endişeyi taşıırken bir yandan da bütün bu

² Gaston Bachelard, *Su ve Düşler Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme*, (Çev.: Olcay Kunal), YKY, İst. 2006, s.15

³ Gaston Bachelard, *Mekanın Poetikası*, (Çev.:Aykut Derman), Kesit Yayıncılık, İst. 1996, s.78

⁴ Gaston Bachelard, *Su ve Düşler Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme*, (Çev.: Olcay Kunal), YKY, İst. 2006, s.22

⁵ Gaston Bachelard, *Su ve Düşler Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme*, (Çev.: Olcay Kunal), YKY, İst. 2006, s.31

olumsuzlukların büyüyen bir çığ gibi üstüne gelişi karşısında küçük oğlu Eleman'ın ve içinde yaşadığı toplumun geleceğinden duyduğu kaygıyı yaşar.⁶ Tinsel açıdan Kartolgo-Zayıp'ı dinginleştirecek, onu rahatlatacak / arılaştıracak bir sığınma unsuruna ihtiyacı vardır. Isık Göl, işte tam da burada devreye girer.

Kartolgo- Zayıp'ın bu göle gelişi ve buradaki yakarışı mitolojik alana da okurunu taşır. Yazarın okuru ve anlatı kahramanını mitolojik alana taşıması da son derece önemlidir. Çünkü yazar; geçmişi, bir zaman kesiti olarak değil, arınmanın, atalar kültü ile iletişime geçmenin, bu kaynaktan beslenerek yenileşmenin unsuru olarak görür. Geçmiş, bireyi ayakları üstünde tutan, yaşam karşısında direnme gücü veren bir değer olarak sunulur. Aytmatov, geçmiş zamanın da en eskil dönemine gitmeyi, mitik zamanlara açılmayı yeğler. Çünkü bu mitik zamanlar, var olan her şeyin kaynağı / kökenidir. Birey için çocukluk dönemi ne ise toplumlar için de mitik zamanlar odur. 'Mitleri bilmek demek, nesnelere kökenindeki sırrı öğrenmek demektir.'⁷ İnsan mitleri 'yaşarken' kutsal olmayan ve kronolojik özellikteki zamanın dışına çıkar, nitelik açısından farklı bir zamana, hem en eski hem de sonsuza dek yakalanabilecek olan 'kutsal' bir zamana açılır.⁸ Eliade'nin ifadesi ile söyleyecek olursak; "Kökene bireysel olarak dönüş, bu işe girişen kişinin varlığını yenilemesi ve yeniden canlanması"⁹ olduğundan Aytmatov, hem anlatı kahramanını hem de okurunu bu yenileşme alanına çeker. Köken ile içinde bulunulan an arasında akıp gitmiş olan zaman, kültürel belleği besleyen değerler toplamıdır. Birey bu değerler toplamına tinsel bir varlık olarak katılabildiği oranda kendini bulmuş olur. C. G. Jung'a göre mitler, öyküleştireilmiş 'temel varoluş örnekleri', yani evrensel gerçekliğe sahip yaşam kalıplarıdır ve her insan için anlamlı mesajlar taşır. "Mitsiz" ya da "mit dışı" yaşadığını zannedenler, köklerinden kopmuş kişilerdir. Bu kişiler ne geçmişle, ne kendi içinde yaşadığı (analar) atalar kültü ile ne de içinde bulunduğu zamanın insanlığı ile gerçek bir ilişki içindedir.¹⁰ Bütün bu sebeplerle Kartolgo-Zayıp'ı Isık Göl'e getiren yazar, onun göle yaklaşımını ve göldeki yakarışını büyük bir özenle / ciddiyetle sunarken suya ilişkin mitolojik verileri de aktarır:

"Eleman, buraya gel, dedi, ben Göl'den dilekte bulunacağım."

Böyle dedikten sonra göle yöneldi. Ağır ağır ve çok ciddi, suya iyice yaklaştı. (...)

Kumlar üzerinde yürürken kendini toplamış, günlük düşünce ve sıkıntıları o an için bir yana

⁶ Gök Tanrı'ya Isık Göl'de yakarırken; "Yarımları ne olacaktı bu çocukların? Bunların ve bütün halkın yarımı ne olacaktı." (YSM, s. 11)

⁷ Mircea Eliade, **Mitlerin Özellikleri**, (Çev.: Sema Rıfat), Simavi Yay., İst. 1993, s.19

⁸ Mircea Eliade, **Mitlerin Özellikleri**, (Çev.: Sema Rıfat), Simavi Yay., İst. 1993, s.22

⁹ Mircea Eliade, **Mitlerin Özellikleri**, (Çev.: Sema Rıfat), Simavi Yay., İst. 1993, s.78

¹⁰ M. Bilgin Saydam, **Deli Dumrul'un Bilinci**, Metis Yay., İst. 1997, s.47'den aktarma ile.

birakmıştı. Şimdi manevî duygular içinde göle doğru yürüyor, onun titreşen mavi yüzüne bakıyordu. (...) Kalplerde duyulduğu gibi gözle bakınca da görülen bu geniş alanlar dünyası, içinde yaşadıkları ve bağımlı oldukları bu âlem, çok güçlü bir Varlıktı, var olan her şeyin kaynağı, kökeniydi. Bir çeşit Tengri (Tanrı) ya da onun yeryüzündeki biçimiydi...

Kertolgo-Zayıp diz çöktü, Eleman da aynı şeyi yaptı. ** Sonra ne yüksek ne de alçak bir sesle yakarmaya başladı:

“Ey Isık-Göl, yeryüzünün gökyüzüne bakan gözü! Sana sesleniyorum ey suları buz tutmayan göl! Ey kutsal ebedî Varlık! Kadere hükmeden Kök Tengri (Gök Tanrı) gözünü köpüklerine çevirdiği zaman, duamı O’na ulaştırasın diye, sana sesleniyorum!” (YSM, s.12)

Suya yönelme, su üstünde dua etme, su ya da Isık Göl karşısında manevî bir iklime bürünme ve sözü suya emanet etme unsurları üzerinde durunca ve neden Isık-Göl ya da “su” sorusunu sorunca mitik kullanımlar kendiliğinden açılırlar.

Mitolojik boyutuyla su, pek çok kültürde bir köken varlık olarak değerlendirilir. Yunan mitolojisinde tanrıların su üstüne yemin etmelerinin yanı sıra Antik Yunan felsefesinin ilk düşünürü Thales de; “Her şeyin başı, kökü, kaynağı su’dur.”¹¹ diyor. İslam’da da “Andolsun ki Biz her şeyi sudan yarattık.”¹² Altay Türkleri tasarımlarına göre de evren yaratılmadan önce salt su’ydu.¹³ Kül-Tigin, Bilge ve Tonyukuk abidelerinden başka, yer-sub’un Türk dili konuşan halklarda kutsal olduğu bilinen bir gerçekliktir.¹⁴

Türk dili konuşan halkların mitolojisinde önemli bir yer alan su tanrısı sık sık şamanların dualarında karşımıza çıkar. Kam’ın çağrısı ile insanların yardımına koşan su ilahı Yayık-Han’dır. V.N. Verbitskiy, L.E. Karunovskiy Yayık-Han’ın yeni doğan çocuğa “kut”

** Çocuk yaştaki Eleman’ın burada, su karşısında, annesinden ritüelleri öğrenmeye başlaması, onu farkında olmadan sorumluluklar içine çeker, tarihsel olanla yüzleştirir ve toplumsal tine karıştırır. *Gün Uzar Yüzyıl Olur* romanında toplumsal ritüelleri bilmeyen, bir ölünün defnedilmesine yönelik deneysel hiçbir bilgi formuna sahip olmayan Sabitcan, babasının defnedilmesi sırasında tinsel hiçbir duyum yaşayamaz.

¹¹ Orhan Hançerlioğlu, **Dünya İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İst. 2004, s. 469

¹² Enbiyâ Sûresi, (30. Âyet) “*Ve cealnâ minel mâi külli şey’in hayâ.*”

¹³ Orhan Hançerlioğlu, **Dünya İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İst. 2004, s. 469

¹⁴ Türk halklarınca su kutsal kabul edildiği için Türklerin yaşadığı pek çok bölgede göl isimleri Göy-göl ya da Gökçe-göl olarak adlandırılmıştır. Suların kirletilmesi amansız felaketlerin habercisi olmuştur. Dede Korkut’taki Sarı Çoban’ın Iduk-su (kutsal su) başında peri kızını iğfal etmesi suların kirletilmesi olarak algılanmış istendiğinden Oğuz ilinin başına Tepegöz gibi bir yaratık musallat olmuştur. Suların karşılığı ‘değer’dir. Sular, nasıl bütün insanlık açısından saflığın ve yaratılmanın kaynağı ise birey için de ‘değer’ler odur. Bellek uzamları tahrip edilmiş / kirletilmiş bireyler kendini yaratma / var olma olanağını yitirmiş olur. (Not: Tepegöz anlatısında su olgusunu fenomenolojik çözümlemesi için bk. Ramazan Korkmaz, “Fenomenolojik Açından Tepegöz Yorumu”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ank. 1999, s.259-270

yani ‘yaşam gücü’, ‘vücut’, ‘ruh’ verdiğini belirtir.¹⁵ Kertolgo- Zayıp bir şaman gibi su üstüne varmış ve Tengri’den yaşama atılacak (yeni doğan çocuk gibi) oğlu Eleman’a kut başışlamasını, atalarının söz söyleme gücünü vermesini dilemiştir. “Ona, atalarının güzel konuşma, güzel anlatma yeteneğini ver. Bu yetenek onda köklü bir ağaç gibi gelişsin ve sonra o bu yeteneği, bu geleneği çocuklarına, torunlarına aktarsın. Bu yetenek kuşaktan kuşağa ulaşsın. Kırgızlar Kırgız olalı beri var olan Manas’ı iyi öğrenmesi, unutmaması için ona güç ve cesaret ver.” (YSM, s. 15) Eleman, “yeryüzünün gökyüzüne bakan gözü” (YSM, s.12) Isık Göl’de yapılan yakarıyla yaşama katılma ve bireyleri etrafında toplama sorumluluğunu üstüne almıştır. Bu sorumluluklarından dolayı öyküde Eleman bir ses olarak sonsuza değin ölümsüzleştirilir. Biyolojik varlık olarak öldürülmüştür; ancak fenomenolojik olarak varlığı çağlar aşan bir öze kavuşturulmuştur.

Eleman’ın ilk harcı bir bakıma atalar tininin toplanma ve içtenlik bulduğu bu uzamda (Isık Göl’de) karılır. Kertolgo-Zayıp’ın yakarıları bu uzamda olur. Yakarış, bir içtenlik ifadesidir. İçtenlikle kendimizi açtığımız bellek uzamları, derinlerine sindirdiği tinsel oluşların kapısını açar ve kendisi ile ilişkide bulunanları çağırır, anımsatır, dönüştürür, onu ötekileşme tehdidine karşı koruyucu bir görev üstlenir. *Gün Uzar Yüzyıl Olur*’da Aral Gölü, *Yıldırım Sesli Manasçı*’da Isık Göl bu işlevleri ile vardır. Her iki anlatıda da bu uzamların “su” olması belleğin kirletilen alanlarını temizlemek içindir. Çünkü kirlilik, belleği zamanla işlemez hâle getirir. Arınma ve temizlenme su ile olur. Suya ilişkin Azerbaycan’da anlatılan baharda suya girme geleneği “su-ceddin” adını taşımaktadır.¹⁶ Bu su-ceddin ifadesi atalar kültü ile birleşme, bellek alanlarını onun ile yunma / yıkama ve tinsel karışım olarak Eleman’ın sesinde saklanır. Manas destanı Kırgız yiğitlerini su-ceddin yapan bir bellek alanıdır. Bu sebeple yazar Aytmatov, Kırgızları dağların kuytu kayalıklarında Manas’la buluşturarak onları yunmak / yıkamak ister. Eleman’ı işkence ile öldürenlerin kastı da Eleman’a değil, onun sesinde nesilleri tinsel anlamda su-ceddin eden değeridir. Gaston Bachelard’ın *Su ve Düşler* isimli kitabında ifade ettiği gibi; “suya yenilenmiş olarak doğmak için gireriz.”¹⁷ Aytmatov da öyküde izleksel güç kategorisinde değerlendirdiği Kartolgo-Zayıp ve Eleman’ı yeniden doğmaları / yenilenmeleri için Isık Göl’e götürür. Bu uzam, öykü kişilerinin kendini

¹⁵ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Türk Tarih Kurumu, Ank. 1972, s. 105

¹⁶ M. A. Seyidov, “Eski Türk Kitabelerindeki Yer-Sub Meselesi”, (Çev.: S. Gömeç), **Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.18, S.29, 1996, s.260 Su-ceddin geleneğinin eski Türk kağanlarının elbiseleri ile suya girmeleri ve Başkurtların üzerlerine su dökmeleri ile de bağı vardır. Dolayısıyla Aytmatov, bu öyküsü ile Türk dünyasının pek çok alanına yayılmış bir mitik kullanımı evrensel bir alana da taşımış olur.

¹⁷ Gaston Bachelard, **Su ve Düşler Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme**, (Çev.: Olcay Kunal), YKY, İst. 2006, s.163

bulduğu, tarihselliğini kavradığı bir bellek uzamıdır. Aytmatov üzerine yaptığı değerli çalışmasında Ramazan Korkmaz, bu uzamları bir “olanaklar gömüsü”¹⁸ olarak tanımlar. Aytmatov böylece su kültürünün koruyucu ve kapsayıcı vasfını da bu arada etkinleştirmiş olur.¹⁹ Isık Göl, kurucu, kurtarıcı ve koruyucu bir bellek uzamı olarak verilir.

İnancı suya yansıtma ya da Tanrıya ulaştırılması istenen sözün suya emanet edilmesi de son derece önemlidir. Kertolgo-Zayıp, Dede Korkut anlatısındaki “suya ecel gelmez”²⁰ ibaresini bilircesine, sözünü Isık Göl’e emanet eder. “Kök Tengri gözünü köpüklerine çevirdiği zaman, duamı O’na ulaştırasın diye sana sesleniyorum!” (YSM, s. 12) Su, emaneti hıfzeden / koruyan bir işleve sahiptir.²¹ Eleman’ın yaşamı ve bir sese dönüşmesi, emanetin yerine ulaştırılmış olduğunu gösterdiği gibi, Eleman’ın sesini de bünyesinde barındırdığını gösterir. Bir bakıma Eleman’ın sesini duymak isteyenleri sonraki zamanlarda yeniden Isık Göl’e davet eder.

Çeliğe su verilmesi gibi Eleman’ın da yıldırım sesli bir Manasçı olması için Isık Göl’de dua ile atalar kültürüne bağlandığı görülür. Eleman’ı yıldırım sesli yapan su kültürüdür. O, suyun hıfzedici özelliğinden atalarının değerler toplamına Isık Göl’de ulaştığı için yıldırım seslidir. Aksi hâlde her Manas söyleyen yıldırım sesli olma gücüne sahip değildir. Manas söyleyen, bu söylenle ataların değerler toplamına katılırsa yıldırım sesli olabilir.

Bu gerçekliği çok iyi kavrayan baskıcı yönetimler, kendini atalarının tinsel varlığı ile donatarak özgürleşmiş kişiyi yok etmeden önce onun kendilik bilincini oluşturan anımsama uzamlarını ya da bellek biçimlendiricilerini yok etmeyi yeğlerler. Mircea Eliade’nin “ilk başlangıçların soylu dinamiklerini barındıran mit”²² dediği destanının susturulması politikaları da bu bakımdan dikkat çekicidir. 6-10 Haziran 1952’de Kırgız Bilimler Akademisinde yapılan toplantıda “Manas Kırgızlara gerekli mi?”²³ konusu tartışılır.

¹⁸ Ramazan Korkmaz, **Cengiz Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**, Grafiker Yayınları, Ank.2008, s.78

¹⁹ Kırgız Türklerinde Isıkgöl kültürü hakkında bkz. Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank. 1987, s.491

²⁰ Celal Beydili, **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, Yurt Kitap- Yayınları, Ank. 2005, s.503

²¹ Yakın çevreden birisinin yolculuğa çıkışında ona mutluluk dileme ve suyun koruyucu vasfını aksettirmenin bir devamı olarak Anadolu’da gidenin arkasından su serpme geleneği vardır. Bu su serpme olayının, yol boyunca karşılaşılabilecek tehlikeleri bertaraf etme niyeti taşıdığı son derece açıktır. S.E. Malov’un yer-sub’u “kutsal vatan” olarak değerlendirmesi (M. A. Seyidov, “Eski Türk Kitabelerindeki Yer-Sub Meselesi”, (Çev.: S. Gömeç), **Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.18, S.29, 1996, s.264) de bu bakımdan dikkat çekicidir. Vatan da insanı koruyan ve içinde yaşatan bir alandır. Dolayısıyla Eleman, Isık Göl’e emanet edildiğinde bir bakıma vatana emanet edilmiştir.

²² Mircea Eliade, **Mitlerin Özellikleri**, (Çev.: Sema Rıfat), Kuram Yay., İst. 1993, s. 12

²³ Ramazan Korkmaz, **Cengiz Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**, Grafiker Yayınları, Ank.2008, s.161

Konuşmacılardan Boronkov, “*Manas, Partinin şimdiki politikasına ters düşen bir eserdir. Aramızda yaşamakta olan Pantürkizm’in gözüdür*” iddiasında bulunurken, P. İ. Baltin ise, “*Manas destanını tamamen yok etmek gerekir.*” der.²⁴ Bu görüşlere, Stalin dönemi diktasının en keskin zamanında karşı çıkabilmek, Yıldırım Sesli Manasçının akıbetine ortak olmak anlamını taşımasına rağmen, B. M. Yunusaliev ve Muhtar Avezov gibi aydınlar ölümü göze alarak Manas’ı savunur.²⁵ Dönemin siyasal erki (*yazar buna işgalciler diyor. YSM, s.16*) bin yıldır akıp gelen Manas sesini en tehlikeli silah olarak görür. Su gibi sesin / sözün de büyüleyici, kuşatıcı işlevinden korkan düşman- Kırgızların reel yaşamında olduğu gibi-anlatıda da Yıldırım Sesli Manasçı Eleman’ı korkunç işkenceler altında öldürmüşlerdir. Tahrip edilen kültürel bellek alanlarından birisi olan Manasçının öldürülmesi, Manas’ı öldürme / susturma amacı taşır ki, bunu yapanın asıl ereği toplumu kendilik bilincinden uzaklaştırma, dayanma ve tutunma dayanaklarını kırma böylece emre hazır hâle getirme, atalar tininin enerjisini boşa çıkarmadır. Bu yolla bireyi kimliksizleştirme, özgüven duygularını tahrip etme, kendi üzerine düşünme yetisini sökme aracılığı ile kimliksiz ve kişiliksiz kuşaklar ortaya çıkarma hedeflenir.

Öyküde yazar; “*Biz bu destana babalarımızın, bütün ecdadımızın seslerini verdik.*” (YSM, s.17) diyerek, ölümlü insanı toplumsal tine taşır ve atalar gücünün yaşam atılımları için biriktirdiği kutsal enerjiiyi, varoluş için gereken belirleyici öze ulaştırır. Eliade’nin de belirttiği gibi; “*zamanın yaptıklarından kurtulup iyileşmek için “geriye dönmek” gerekir.*”²⁶ Aytmatov, Manas’ı anlatma geleneğini bu sebeple önemser. Eleman’ın çocuk kimliğinden, destanlaşan bir kahramana dönüşümü de Manas’ın Kırgızları dağların uzak kuytularında toplayıp ruhlarını özgürlük ateşi ile doldurmasında saklanır.

Eleman, Kırgız toplumunu Manas’ın tinsel varlığında birleştirirken “*her defasında, manasçı oğlunun saklandığı yeri söylemediği için işgalciler tarafından öldürülmüş olan annesini gölbaşında dua ederken canlandıracaktır.*”(YSM, s.16). Bu ise ona ayrı bir güç verecek “*ve yine her defasında Manas’ı anlatmak onun için hem bir teselli olacak, hem de o, milletin ölmezlik ruhunu simgeleyen, ululayan bu atalar mirası destanın görkemini, derinliğini, güzelliğini daha içten duyacak ve duyuracaktır.*” (YSM, s.16). Isık-Göl’de yapılan yakarışlar ona “*...korkudan nefesi kesilenlere Manas’ı anlatma, Manas’ı hatırlatma görevi verecektir.*” (YSM, s.16). Toplumların nasıl anımsadıkları ve anımsarken kendilerini

²⁴ Ramazan Korkmaz, **Cengiz Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**, Grafiker Yayınları, Ank.2008, s.161-162

²⁵ Ramazan Korkmaz, **Cengiz Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**, Grafiker Yayınları, Ank.2008, s.161-162

²⁶ Mircea Eliade, **Mitlerin Özellikleri**, (Çev.: Sema Rıfat), Simavi Yay., İst. 1993, s.85

nasıl imgelediklerini gösteren bir metin olması açısından da *Yıldırım Sesli Manasçı* öyküsü son derece önemlidir. Eleman'ın Manas destanının kahramanı ile özdeşleştirilerek verilmesi onun nasıl imgelendiğini verirken, toplumların anımsama reflekslerini harekete geçiren şeyin de “ses” ve “düşlem” olduğunu vurgulamak ister. Bu bakımdan halk anlatıları ve özellikle de destanlar Claud- Levis Strauss'un da belirttiği gibi, yaşamın seslere gömülü anlamını içerdiği²⁷ için Aytmatov, Manas üzerinden öyküsünü işler. Jan Assmann'ın; “*Toplumlar geçmişe öncelikle kendilerini tanımlamak için ihtiyaç duyarlar. (...) Ulusal toplum imgesi, zamanın derinliklerine ulaşan bir süreklilik imgesine ihtiyaç duyar.*”²⁸ diyerek ifade ettiği zamanın derinliklerine ulaşan süreklilik imgesi, Manas'tan Eleman'a ulaştırılarak okur imgeleminde süreklilik sağlanmak istenir. Kişinin kendini çevreleyen şeyler dünyasında yitip gitmemesi için onun, tarihselliğini sağlayan bellek uzamlarına tutunması ve orada kurduğu kendilik bilinci ile hem uzamsal boyutta dünya ile hem de zamansal boyutta toplumsal geçmiş ile bağlantıya geçmesi kaçınılmaz ve yadsınamaz bir gerekliliktir.²⁹ Bu açıdan bellek uzamları, mitik kahraman Antheus'un toprağı gibi, kendisi ile temasa geçildiğinde öleni diriltir³⁰ bir nitelik kazanır. Bu sebeptendir ki, yazar öyküsüne Yıldırım Sesli Eleman değil, Yıldırım Sesli Manasçı adını vermiştir. Çünkü Manas ölümsüzdür. Manas'ın tarihsel çağrışımları dışında bir sözcük olarak karşılığının “*duygu verilerini bilince sunmadan önce düzenleme yetisi / düşünce / düşünce ışığı*”³¹ anlamına gelmesi de onu ölümsüzleştirir. Aytmatov, bu sebeple öyküsünde geçici olan şeylerden bahsettikten sonra; “*Uzak çağlardan zamanımıza kadar, günler kum gibi aktı; sayısız geceler ve dönüşsüz tören alayları geçip gittiler. (...) Ama dünyada, insan hafızası zamana meydan okur. İnsanın kendi hayatı, göz açıp geçinceye kadar geçen zaman kadar kısadır. Ölümsüz olan düşüncedir, fikirdir. Ve bu fikir insandan insana geçer. Ölümsüz olan Manas'tır, çağdan çağa geçen Manas'ın sözleridir.*” (YSM, s.16-17)der.

Bu tür köken mitleri, kimliği koruyan bilgileri ileterek kişinin yaşamın içinde yitip gitmesini önleyen bir işlev içerir. Bunun için kişinin bu mitlerle ilişkiye geçmesi ve orada saklı atalar sesine kendini açması zorunludur.³² Kültürel açıdan belli isimlere bağlılık aynı

²⁷ Ramazan Korkmaz, *Cengiz Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Grafiker Yayınları, Ank.2008, s.133'ten aktarma ile.

²⁸ Jan Assmann, *Kültürel Bellek*, (Çev.: Ayşe Tekin), Ayrıntı Yay., İst. 2001, s. 133

²⁹ Ramazan Korkmaz, *Cengiz Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Grafiker Yayınları, Ank.2008, s.31

³⁰ Ramazan Korkmaz, *Cengiz Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Grafiker Yayınları, Ank.2008, s.31

³¹ *Büyük Larousse*, C.XV, s. 7742 (Not: Manas sözcüğünün anlamı için ayrıca bk. Tuncer Gülensoy, *Manas Destanı*, Akçağ Yay., Ank.

³² Ramazan Korkmaz, *Cengiz Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Grafiker Yayınları, Ank.2008, s.81

zamanda sosyo-politik bir kimliğin onayını içerir. Manas ismi de belli bir isim etrafında duyarlılıkları ortak kimliğe dönüştürmek için seçilmiştir. Çünkü “ortak kimlik, ortak aidiyetin bilince çıkarılmasıdır.”³³ Yazar öyküsüne Yıldırım Sesli Eleman adını da verebilirdi; ancak bu adlandırma bir kimliği işaret etmekten çok, bir kişinin yaşam serüvenini vermeye hizmet ederdi.

Öykü boyunca yıldırımdan bir sese dönüşen Eleman’ın anlatı içinde daima sıcak sözcüklerle / çağrışımlarla birlikte anıldığına da dikkat etmek gerekir. Onu, Yıldırım Sesli Manasçı yapan eylem, bir yakarıyla başlatıldığı gibi, bu yakarışı yapanın da anne olması ile Eleman’ın etrafında sıcacık sözcüklerden kurulmuş bir anlatı okuru baştan aşağı kuşatır. Eleman, anlatıda daha çok anneye yakınlaştırılarak verilir. Babası Senirbay’la kalacağı anlar dahi annesi Kertolgo-Zayıp ile Isık-Göl’deki yakarış içinde anlatılır. Isık Göl’ün baharı karşılaşmasına, göçmen kuşların sesleri altında Eleman’dan başka öykü kişileri tanık olmaz. Bahar, kuş, yakarış, anne gibi duygu değeri yüksek sözcüklerle Eleman’ın anlatıda yer alması okurun izleksel eğilimini yönlendirici bir işlev üstlenir. Eleman’ın işkencelerle öldürülmesinde dahi, annesi ile paylaşılan anların ve uzun bir göçe hazırlanan kuşların anımsanması, her anıta bir özleyiş olduğu için, son derece önemlidir. “*Ömrünün sonunda kanını yitirip susuzluktan kıvrandığı anlarda, gölbaşında dua için diz çöken annesini hatırlayacaktı, uzun bir göçe hazırlanan kuşları da hatırlayacaktı.*” (YSM, s.18) Uzun göçe hazırlanan kuşlar ile annesini aynı anda anması, kendisinin de uzun bir göç başlayacağını imler niteliktedir. Eleman, ölmeden önce sınırsız bir sözcükle yaşama veda eder. Bu son söz, Eleman’ın bu dünyaya bıraktığı koruyucu bir ses olarak Kırgız dağlarının uzak kuytularından daima seslenecek olan “*Anne!*” sesi /sözüdür. Öyküde yıldırım sesli olarak adlandırılmış olmasına karşın o, dünyayı güzelleştiren kuş sesleri gibi munis bir anlatı içinde verilir. Nihayetinde Eleman, kutsal kültür alanlarına çekilmiş ve anlatı içinde -imgesel olarak büyütülmüş olmasının dışında- daima “*çocuk*” olarak sunulmuştur. Bu, Eleman’ın şahsında onun temasa geçtiği kültürel alanının da yaşanılması, munis bir alan olduğunu vermek içindir. Bütün bu alanları kirleten ve yazar tarafından karşıt izlek olarak sunulan şeyse “savaş”tır.

Aytmatov’un pek çok eserinde savaş, trajik sonları / sonuçları hazırlayan bir felaketler yumağı olarak sunulur. Toprak Ana, Beyaz Gemi, Cemile, Sultan Murat, Oğulla Buluşma, Asker Çocuğu, Deve Gözü, Elveda Gülsarı gibi eserlerinde savaş, bireyleri tüketen / törpüleyen, haksızlık ve adaletsizliklerin beslendiği trajik bir arka yüzdür.

³³ Jan Assmann, **Kültürel Bellek**, (Çev.: Ayşe Tekin), Ayrıntı Yay., İst. 2001, s.134

Yıldırım Sesli Manasçı'da da, Küçük Bozoy aşiretinin büyük oğlu Koyçuman bir bilinmeze gitmiştir. Savaş bir bilinmezler alanı olarak tanımlandığı için ("*Niçin kimse bir şey bilmiyor.*" YSM, s.10) aradan beş gün geçmesine rağmen Talçuy vadisindeki Koyçuman'dan haber alınamamıştır. Bu bilinmezlik Senirbay'ı kalp hastası yaptığı gibi, aileyi de derin bir endişeye boğmuştur. Koyçuman'ın bir bilinmezler uzamına gitmesi öyküde de etkin şekilde yer alamamasına neden olmuştur. Koyçuman, öyküde çocuklar arasında kaybolan kuşağı temsil eder. *Yıldırım Sesli Manasçı* öyküsünde savaş, bir fon olarak kullanılır ve yaşanan alanları tahrip eden, evrenin doğal dengesini bozan bir unsur olarak değerlendirilir. Savaşın çirkin yüzünü Eleman'ın dışındaki varlıklarla da anlatılmak istenir. Kertolgo- Zayıp'ın Isık-Göl'de onlar için yakarıшта bulunduğu kuşlar³⁴ da savaşın yaşam düzenlerini, nasıl bozduğunu anlatır. Baharın gelişiyle birlikte uzak diyarlara göç eden kuşlar, savaşın yapıldığı Talçuy vadisinden geçerken; "*Orası bizim atalarımızın durağıdır, kervanımızın değişmez yoludur. Biraz dinlenecek, karnımızı doyuracak ve sonra yolumuza devam edecektik. Ama bu defa kader, geleneksel konağımız olan bu yere bizi kondurmadı. Kanatlarımızla tüylerimizle oynaya oynaya o gizli barınağımıza yaklaşıyorduk ki, birden korkunç bir insan mezbahasıyla karşılaştık. Binlerce ve on binlerce atlıdan ve yayalardan oluşan muazzam bir kalabalık, bizim bataklığımızda savaşıyor, boğazlaşıyorlardı. (...)Bu manzara karşısında ürperdik, inişimizi yavaşlattık, duraladık. Çığlıklarımız gökyüzünü kapladı, sıralarımız iyice dağıldı ve düzensiz şekilde, bulut gibi, havada dönmeye başladık. O korkunç manzara bizi dehşete düşürdü. (...) İşte bunun için konamadık. Kargışlanmış, lanetlenmiş o yerden işte bunun için uzaklaştık.*" (YSM, s.20-21) der. Anlatının hemen devamında konuşan yazar anlatıcı; "*Bizi affedin göçmen kuşlar! Yaptıklarımız için bizi affedin! Yapacaklarımız için de affedin bizi. (...) Yeryüzünde nice nice insanların niçin öldürüldüğünü, daha nicelerinin niçin öldürüleceğini anlayamazsınız...*" diyerek savaş ve insan öldürmeye karşı izleksel tavrını ortaya koyar.

Savaş gibi, anlatı kahramanını deriden etkileyen diğer bir unsur ise ölüm ve ayrılıktır. Eleman'ın babayla birlikteliği, onun ölümünü bekleme gibi korkunç bir acıyla verilirken, Manasçı ağabeyi ile ilişkisi savaştan kaynaklanan ayrılıkla verilir. Annesi ve yengesi ile ilişkileri de yine ölümün sebep olduğu ayrılıkla ilişkilendirilir. Eleman, annesiyle beraber gittiği ve ciddi bir eda ile yaklaştığı Isık-Göl'de huzur ve mağfiret iklimine girmiş olduğunun alt bilinciyle babasının ölümünden sonra duyduğu korkunç yalnızlıktan Yahya Kemal'in ifadesi ile "cetlerin mağfiret iklimine" koşar: "*Fırtınanın gürültüsü ile aklı başına*

³⁴ "*Bizimle birlikte, hiçbir zaman yanımızdan ayrılmayan ve konuşma bilmeyen hayvanlarımız için de dua ediyoruz.*" (YSM, s.15)

geldiği zaman göl kıyısına ulaşmıştı.” (YSM, s.19) Burada, bu sığınma uzamında, gördüğü kuşlar aracılığı ile ayrı kaldığı ağabeyi Koyçuman’a haber uçurmak ister. “*Babamız öldü! Ağabeyim Koyçuman’a söyleyin... Babamız öldü! Öldü! Öldü!..*” (YSM, s.19)

Kişioğlu kendi kaderi üzerinde daha derin düşünmeye, yaşama bir bedel ödediği an başlar. Eleman, savaş ve ölüm yüzünden parçalanmış, yıpranmış ve örselenmiş bir ailenin gelecekte sese dönüşecek çocuğudur. Eleman’ın öldürülmesi ile birlikte onun biyolojik varlığı sonlandırılmıştır fakat o, fenomenolojik bir varlık olarak “ses”le var olmuştur. Bu nedenle *Yıldırım Sesli*’dir. Çarpan, irkilten ve uyaran bir sese dönüşür, Manas olur. Kırgızların atalar kültü ile tinsel iletişime geçme sesi olan Manas, gökte yankılanan Nayman Ana Efsanesindeki Dönenbay kuşunun Jolaman’a söylediği “*Adını hatırla!*” sesi gibi, Kırgız toplumunu anımsama uzamlarına çağırın sestir. O, ulaşamadığımız ama yine de etkisini hissettiğimiz dağların kuytularında bir “*yankı*”, okurun imgeleminde bir “*ses*”, ulusun belleğinde “*ölmezlik ruhu*” olarak kalır.